

Romain Rolland și românii

Mihaela COJOCARU

Jean-Christophe, romanul muzicianului occidental de la sfârșitul veacului al XIX-lea

Romain Rolland (1866-1940) s-a impus în conștiința cititorilor europeni cu *Jean-Christophe*¹, un roman „fluviu” redactat la începutul veacului al XX-lea, între anii 1904-1912. Considerat un continuator al prozei realiste, în formule narative consacrate de Goethe, Balzac, Hugo și Tolstoi, romancierul francez, profesor de istoria muzicii la Sorbona (1903-1912), a promovat în întreaga lui creație un umanitarism pacifist, încrezător în valorile morale, tradiționale. Biograf al unor mari oameni de cultură europeni, Beethoven, Haendel, Michelangelo și Tolstoi, el a fost încredințat că artele frumoase, cu deosebire muzica, sculptura și literatura, sunt manifestări nobile ale spiritului omenesc. Creatorul francez ilustrează în primul lui roman de succes viața unui bărbat înzestrat încă din pruncie cu un talent muzical excepțional. Jean-Christophe Krafft² aparține unei familii de muzicieni germani care, de-a lungul mai multor generații, s-a dedicat interpretării partiturilor măștrilor autohtoni: Bach, Beethoven, Brahms etc. Deosebit de bunicul și tatăl său, Jean-Christophe se dedică artei compoziției aducând la lumină vechi melodii populare medievale și transpunându-le în armonii moderne. El anticipează direcțiile noi ale componisticii, propovăduind instaurarea unei ordini mondiale, „mult mai îngustă și foarte autoritară”, fundamentate pe forță, acțiune, sănătate.

Până la vârsta de douăzeci de ani, eroul este prezentat în sânul familiei sale, locuitoare într-unul din anonimele burguri germane de pe malurile Rinului, încremenit în tradiții patriarhale și vasalități nobiliare. Contestarea vehementă a vechii ordini culturale îi atrage adversitatea oficialităților locale. Asemenea marilor artiști ai Renașterii, tânărul muzician revoltat, expulzat din cetatea natală, își asumă un exil artistic peregrinând prin Franța, Elveția și Italia. El își găsește refugiul mai întâi în Paris, unde cunoaște pe Olivier Jeannin, care se dovedește a fi nu numai un admirator sincer al operei sale, ci și un prieten devotat. Legăturile lor sufletești au dimensiuni legendare, naratorul așezându-le în tradiția cuplurilor mitologice: Ghilgameș și Enkidu, Castor și Polux, Ahile și Patrocle etc. Compozitorul răzvrătit și inovator se lasă condus în hățișul lumii artistice pariziene de un literat sensibil, exigent și moral, care îi canalizează energiile pentru desăvârșirea operei muzicale. Olivier Jeannin este convins că fiecare nouă generație are nevoie de o „nebulă splendidă” și că orice tânăr posedă un „excedent de viață, un capital de energie ce trebuie canalizate într-un sport al mușchilor

¹ Am utilizat în analiza noastră volumul Romain Rolland, *Jean-Christophe*, ediția a II-a, traducere de Oscar Lemnar, București, 3 volume, 1962, Editura pentru Literatură Universală.

² În limba germană *kraft* înseamnă *putere*. Observația aparține lui Ion Marin Sadoveanu, semnatarul unei scurte monografii despre R. Rolland, publicată în anul 1955, de ESPLA, în colecția Societății pentru răspândirea științei și culturii.

și al ideilor”. În Franța, J.C. Krafft descoperă că „germanii iubesc prea mult viața și văd numai ce doresc”, în vreme ce francezii acționează după cum îi taie capul, dând dovadă de curaj și generozitate. Noua sa țară îi pare a fi „individualistă în exces, morală și rațională în profunzime”, cu o mare disponibilitate de a accepta diversitatea culturală a celorlalte popoare. Protagonistul află că simplitatea literară nu este un produs natural, ci unul dobândit, „succesul artistic al unei elite” care dorește să salveze „lumina înțelepciunii”. El este convins că o operă de artă valoroasă nu poate fi echivalată cu o anumită sumă de bani, că artistul este un „proletar intelectual”, răsplătit de societate cu o retribuție decentă, deoarece excesul de confort și de resurse financiare alungă inspirația și îl trădează.

Opera și mesajele ei pacifiste au fost încoronate cu Premiul Nobel pentru Literatură în anul 1915, R. Rolland devenind cunoscut românilor încă din anul 1913³, când revista ieșeană „Viața românească” publică o recenzie a romanului *Jean-Christophe*. Receptarea textelor în proză și în dramaturgie ale operei lui R. Rolland a cunoscut în România un drum sinuos. Tudor Vianu recunoaște, în anul 1919, că prozatorul francez adusese ideea muzicală în literatură și că „într-o generație crescută în grija frumosului, pentru prima oară morala devine estetică”⁴. Octav Botez și George Oprescu prezintă publicului românesc, în detaliu, romanul *Colas Breugnon*, tradus în anul 1923. Pentru Eugen Relgis⁵, romancierul francez „este omul vremii noastre, al acestui veac ce stă între o lume care moare, trupește, în infernul nebuniei războinice și lumea nouă a Spiritelor ce se ivesc, călitate de suferință, spre lumina Rațiunii și spre fantomele Iubirii atotbiruitoare”⁶. Cu prilejul unei conferințe organizate la Ateneul Român în anul 1926, la aniversarea a 60 de ani, el îl numea un *erou al spiritului*, pentru ca un an mai târziu, să aprecieze că „Operele lui R. Rolland au un caracter arhitectural. Au o temelie, o succesiune de etaje și o încoronare: pe vârful cel mai înalt al edificiului flutură flamura albă a unei credințe”⁷. Mircea Eliade, impresionat de acțiunile scriitorului francez în favoarea eliberării din închisoare a lui Mahatma Ghandi, îi dedică, încă din anul 1924, un articol. Din anul 1927 și dramaturgia lui R. Rolland îi interesează pe români: Teatrul din Cluj pune în scenă o traducere a piesei *Jocul iubirii și al morții*, iar *Lupii* este tradusă în anul 1929 de Alexandru Philippide.

R. Rolland nu mai este prezentat în presa noastră literară cu unanimă simpatie după 1930. Azeziunea lui entuziastă față de regimul sovietelor și conferirea titlului de membru al Academiei de Științe din Leningrad sunt anunțate cu reținere, reproșându-i-se referirile cu privire la români și România inserate în partea a patra a romanului *Annonciatrice* din ciclul *Âme enchantée*. „Curentul” lui Pamfil Șeicaru anunță vizita *blândului schimnic* în Rusia, iar Vasile Lovinescu îi schițează un portret critic: „R. Rolland este o imagine desăvârșită a antiintelectualului, care înlocuiește argumentele cu lacrimile, având o mentalitate îmbâcsită de vitalism ieftin”. E. Lovinescu reamintește forța de persuasiune și de emoție a primelor romane, iar Vintilă Caftangioglu (Vintilă

³ Nicolae Liu, *R. Rolland în România. Contribuție bibliografică*, în „Secolul 20”, nr. 2, 1966, p. 179 - 187.

⁴ Tudor Vianu, *Despre Român Rolland*, „Letopiseți”, 1919, nr. 8, 1 mai, p. 6.

⁵ E. Relgis (1895-1978) cu romanul *Petru Arbore*, 3 volume, 1924 publicat în anul 1924 este unul dintre discipolii români ai lui R. Rolland în opinia lui Cornel Moraru, *Dicționarul scriitorilor români*, R-Z, coordonat de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2002, p. 65-68.

⁶ E. Relgis, *Român Rolland*, „Sburătorul literar”, nr. 32, 1922, p. 109-111.

⁷ E. Relgis, *L'Âme enchantée*, „Adevărul literar și artistic”, 20 martie 1927, p. 4.

Horia) îl declară un comunist iluzionat a cărui concepție de viață se descoperă în romanele *Jean-Christophe* și *Âme Enchantée*.

Versiunile românești ale unora dintre titlurile operei sale apar încă din anul 1917. Viețile ilustre sunt publicate astfel: *Beethoven* în traducerea lui A. de Herz, în 1918, iar *Michelangelo* în două forme semnate de Mia Constantinescu-Iași în anul 1945 și C. D. Zeletin în anul 1971. Romanele sunt oferite publicului român într-o succesiune inversă datei elaborării lor: *Colas Breugnon* în anul 1923 în varianta lui Alex. A. Hodoș, *Inimă vrăjită* între anii 1949-1950 sub semnătura Verei Călin și Silviu Iosifescu, *Jean-Cristophe* între anii 1957-1958 în traducerea lui Oscar Lemnaru. *Pierre et Luce* este tradus de Virgil Teodorescu în anul 1966 iar *Lully* de Emil Manu în anul 1967. Printre traducătorii unor texte aparținând scriitorului francez se numără și Alexandru Philippide, Ion Vinea, N. Iorga. După 1960 traducerile din opera lui R. Rolland ale Letiției Papu și C. D. Zeletin au fost publicate de editurile Muzicală și Meridiane. La o sută de ani de la nașterea lui R. Rolland, „Secolul 20”⁸ publică pagini din corespondența scriitorului francez cu personalități contemporane, fără trimiteri la prietenii români, C. Ciopraga semnează o sinteză a operei, iar Nicolae Liu inserează o bibliografie a receptării lui în România.

Constatăm că, în vreme ce presa de specialitate din România, indiferent de culoarea politică, a informat cititorii cu privire la operele și gesturile publice ale prozatorului francez, versiunile românești ale operei sale au fost realizate cu întârziere. Simpatiile lui comuniste și socialiste, admirația față de India și liderul ei revoluționar Mahatma Gandhi, declarațiile cu privire la uniunea intelectualilor în favoarea păcii și bunăstării în lume au fost subiectele preferate ale presei literare din Iași și București.

Romain Rolland, susținător al literaturii româno-franceze

Ieșirea în largul mării literaturi europene a scriitorului Panait Istrati se datorează lui R. Rolland, care îl descoperă în martie 1921 și îi ia în serios aspirațiile literare. Corespondența inaugurată la această dată este bogată: 200 de scrisori și cărți poștale trimise de P. Istrati maestrului său și 97 de scrisori și trei cărți poștale primite de scriitorul român de la romancierul francez. Primit de R. Rolland la vila din Villeneuve în octombrie 1922, P. Istrati este copleșit de admirația acestuia față de manuscrisele sale și de grija pentru sănătatea lui șubrezită. Romancierul francez i-ar fi spus cu acest prilej: „Dă frâu liber pe hârtie acestui tumult de pasiuni care freamătă în dumneata. Ai o forță de care nu-ți dai seama și care lipsește majorității literaților”⁹. R. Rolland îi citește manuscrisele, îi corectează greșelile de limbă franceză, îl recomandă unor jurnale literare de stânga și unor edituri pariziene. Publicarea în anul 1923, în revista „Europe”, a romanului *Chira Chiralina*, însoțit de prefața *Un Gorki balcanic* semnată de prozatorul francez, îl consacră posterității ca scriitor româno-francez pe brâileanul peregrin și militant socialist.

Cu o copilărie, adolescență și primă tinerețe marcate de călătorii aventuroase în spațiul mediteranean, P. Istrati (1884-1935) debutase în limba română în anul 1906 cu publicistică militantă și memorialistică, iar în limba franceză în anul 1919 cu articolul *Tolstoisme ou Bolchevisme*. Dacă în Franța, P. Istrati devine din anul 1923 un scriitor de succes, în țară, opera lui este contestată de N. Iorga și Al. Cazaban, care îi reclamă lipsa

⁸ „Secolul 20”, nr. 2, 1966, p. 5-10.

⁹ Panait Istrati, *Prima întâlnire cu Romain Rolland*, în volumul P. Istrati, *Cum am devenit scriitor*, vol I, îngrijit de Alexandru Talex, ediția a doua revăzută, București, Editura Minerva, 1985, p. 287.

de valoare artistică și caracterul strict autobiografic. În fața acestor acuzații revista „Viața românească” îi dedică, în anul 1924, un număr sub titlul *Cazul Istrati*. Și P. Istrati se apără în fața atacurilor la adresa operei sale susținând că: „Alături de personagiile și acțiunile cele pur fictive ca Stavru, Chira, Dragomir, Cosma și alții, se desfășoară poveștile veridice prin numele lor și pe jumătate plăsmuire în acțiune, ca: Moș Anghel, fratele mamei, Codin, bașbuzuc cu inimă de aur, ce s-a numit Călin și a murit opărit cu untdelemn, Kir Nicola, stăpânul meu, amic plăcintar, Mihail Kazanski și Samoilă Petrov, carne și oase pururea sfinte!”¹⁰.

Revenit acasă, după o absență de zece ani (1916-1926), P. Istrati se simte stingher printre ai săi și îi scrie magistrului său francez că este un om sfârșit, cu un destin potrivit proiectelor literare. Celui care își promisese să fie un scriitor onest și nu un scriitor de meserie, prietenia, dragostea, arta și chiar viața, totul îi par acum inutile. Epuizat de lupta zilnică pentru supraviețuire, el afirmă eminescian că a „ars la propria-i flacără”. În ciuda acestor gânduri negre, efectuează o călătorie de documentare în URSS (15 octombrie 1927-15 februarie 1929) cu ocazia aniversării a zece ani de la Revoluția din Octombrie 1917. La începutul acestui drum, P. Istrati este încântat, doritor să susțină un ciclu de conferințe în Grecia și Egipt pentru a evoca realizările noii orânduiri sociale. Numai că în anul următor, 1928, romancierul-reporter descoperă cu îngrijorare că în Rusia „rar întâlnești un om dezinteresat”, intră în culisele întunecate ale afacerii Rusakov și ia apărarea scriitorilor disidenți: Victor Serge și Boris Suvarin. Experiența sovietică se concretizează într-un pamflet demascator al minciunii pe care scriitorul român o intuise a sta la baza noii ordini politice și sociale, publicat în franceză și română, *Sposedanie pentru învinși (Vers l'autre flamme)*, în octombrie-noiembrie 1929. P. Istrati își face cunoscute opiniile cu privire la răul ce măcina noul stat: „URSS este cea mai puțin burgheză țară din lume, dar care aspiră cel mai mult la burghezie, la fel ca toate națiunile din Balcanii noștri, care ies lent din viața patriarhală. Iată de ce gândesc că a fost o nenorocire ca cea mai grandioasă tentativă de a construi socialismul să fie făcută tocmai în Rusia. Rusul, și la fel cu el ucraineanul, georgianul, tătarul, armeanul nu se încurcă în doctrine; ei sunt plini de inimă, de tandrețe, legați în dragoste și melancolie. Ei își iubesc nebunește limba, pământul, cerul lor [...]. Oficialii au instalat conștient nedreptatea la ei acasă. Au corupt straturi vaste sociale și, în special, pe cei căzuți în mizerie, pentru a-și face majorități și a governa. Corupția lor este dintre cele mai neomenoase: ca să mănânci chiar pe sponci, trebuie să fii pe linie, mai întâi trebuie să-ți denunți tovarășul-frate care refuză. Astfel Rusia a ajuns la această mârșăvie, pe care lumea n-a cunoscut-o niciodată: să arunci jumătate din aceeași clasă contra celeilalte jumătăți, să compromiți pe cel ce mănâncă și latră, să demoralizezi pe cel care ajunează și strânge din dinți. Mai mult, s-a ucis viitorul, căci cadrele de comsomoli, cadrele tineretului, sunt în întregime putrezite”¹¹. Consecințele acestei atitudini curajoase împotriva totalitarismului stalinist sunt dezastruoase pentru P. Istrati: R. Rolland îi retrage prietenia în 15 martie 1930, socialiștii și comuniștii români și europeni îl reneagă, Siguranța românească îl izolează și îl stigmatizează. Singura mulțumire a acestei poziții corecte și sincere este aceea de a nu-și fi trădat principiile,

¹⁰ Apud Zamfir Bălan, *Prefață*, Panait Istrati, *Pagini de corespondență*, Muzeul Brăilei, Galați, Editura Porto-Franco, 1993, p. 9.

¹¹ Panait Istrati, *Sposedanie pentru învinși, După șaisprezece luni în URSS*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, p. 32.

rămânând fidel crezului său de scriitor militant, luptător pentru cauza celor năpăstuiți și nedreptățiți. De altfel, în anul 1932, când redactează prefața pentru o nouă ediție a lui *Adrian Zografi*, P. Istrati nu uită a aminti de prietenia și rolul decisiv al lui R. Rolland în cariera lui de scriitor. El mărturisește că *Jean-Christophe* l-a învățat ceea ce n-a învățat „în toți scumpii mei Balzaci”, cum trebuie să fie „un scriitor cinstit și un cititor cinstit”¹². În finalul vieții el intenționa să-și structureze întreaga operă în cicluri tematice inspirate din arhitectura compozițională a romanului *Jean-Christophe*. Personajul Adrian Zografi, al cărui nume preluat din greaca populară, *zographos*, înseamnă în română *zugrav* (echivalent în acel timp al francezului *peintre*), este prezent în majoritatea operelor fie ca protagonist, fie ca martor al unor evenimente. Ciclurile operei istratiene, ordonate postum de Joseph Kessel, membru al Academiei Franceze, în ediția franceză de *Opere (Œuvres)* (1968-1970) publicate la Editura Gallimard sunt: *Poveștile (Les Récits)*, *Copilăria (l'Enfance)*, *Adolescența (l'Adolescence)* și *Viața (La Vie)* lui Adrian Zografi.

Bolnav de ftizie, romancierul român se stinge în primăvara anului 1935, în plină campanie denigratoare inițiată de Henri Barbusse și ziarul francez „Le Monde”, care îl numesc „un haiduc al Siguranței românești”. Se încearcă transformarea lui într-un nou „caz”, de data aceasta chiar în țara de adopție literară. Numai că moartea sa obligă la stingerea „incendiului” declanșat de foștii prieteni de baricadă, incapabili a-i recunoaște curajul de a fi demascată intențiile despotice ale noii nomenclaturi comuniste din URSS. După o uitare de aproape două decenii, în anul 1957, interesul pentru opera lui Panait Istrati renaște, atât în Franța cât și în România, iar din 1969 Asociația *Les Amis de Panait Istrati*, avându-l ca președinte pe Edouard Raydon¹³ se dedică recuperării operei istratiene și reabilitării lui morale. Cel care regreta în anii 1927-1930 dispariția și trădarea puținilor prieteni are parte în ultimii treizeci de ani de amici care îi respectă memoria și susțin interesul publicului cititor francez și român față de opera sa.

Iată-l, așadar, pe R. Rolland în rolul unui mentor generos și sincer față de românul P. Istrati, unul dintre scriitorii proletari, autodidacți și aventurieri, cu vocație creatoare universală, în dezacord cu realitățile politice și sociale din țara de origine. Refuzul de a-l mai considera prieten pe scriitorul de la gurile Dunării, încăpățanată și oarba simpatie față de oficialii URSS afișată în finalul existenței, îi umbresc generozitatea manifestată inițial față de un confrate mai puțin norocos. Laureatul Premiului Nobel aparținea unei civilizații occidentale interesate a cuceri Rusia, fie numai cu opera lui artistică, în vreme ce P. Istrati este reprezentantul unei româniimi pentru care, începând cu Dimitrie Cantemir, apropierea Rusiei de Marea Neagră a însemnat sărăcie, ocupație, încălcări ale drepturilor cetățenești, iar din 1812 dezlipirea unei jumătăți din Moldova și transformarea ei într-o gubernie rusească. Românul era înzestrat cu intuiția de a descoperi falsitatea unei nomenclaturi ce-și apropiase o ideologie umanitară, în vreme ce francezul accepta cu naivitate un adevăr poleit, ce îi satisfacea orgoliile și vanitățile vârstei.

¹² Panait Istrati, *Prefață la Adrian Zografi sau Mărturisirea unui scriitor din vremea noastră*, scrisă la Mănăstirea Neamțului, iulie 1932, în vol. Panait Istrati, *Cruciada mea sau a noastră*, ediție de Ciprian Moga, Cluj-Napoca, Delta Press, 1992, p. 27-28.

¹³ Mircea Iorgulescu, *Celălalt Istrati*, Iași, Polirom, 2004, capitolul *Addenda. Afacerea de la Siguranță a lui Panait Istrati*, p. 251-254.

Jean-Christophe și romanul românesc interbelic

Un alt scriitor român asupra căruia opera lui R. Rolland a avut o influență „catalizatoare” este Constantin Stere (1865-1936), om politic basarabean, devenit romancier la vârsta de 65 de ani. Născut în satul Horodiște, localitate din Câmpia Sorociei, el este vlăstarul unei familii de boieri români obligați a suporta consecințele deznaționalizării forțate a ocupanților ruși, după anexarea teritoriului românesc dintre Prut și Nistru. Cu o viață tumultuoasă, slujind Binele în manieră utopică, C. Stere are nenorocul deportării în Siberia, petrecându-și prima tinerețe în închisorile pentru deținuții politici din apropierea Polului Nord¹⁴. La sfârșitul acestui nedrept calvar (1884-1890), el descoperă calea de urmat în viață: renunțarea la socialismul internaționalist și aderarea la lupta pentru independența ținuturilor natale în forme liberale și europene. Împreună cu soția și copiii el trece Prutul, stabilindu-se în Iași unde încheie cu succes studii universitare de drept, se dedică politicii liberale, susținându-l pe Ionel I. Brătianu. În timpul răscoalei țărănești din 1907, C. Stere este prefect în Iași, iar între anii 1913-1916 rector al Universității ieșene. După Primul Război Mondial, este unul dintre principalii militanți ai unirii Basarabiei cu România, ulterior fiind ales deputat de Soroca. Conștient de necesitatea reformării sistemului politic românesc după Unirea de la 1 Decembrie 1918, se dedică unificării forțelor naționaliste într-un nou partid, Partidului Național Țărănesc. Trădat de colegii de baricadă, C. Stere se retrage la reședința sa din Bucov dedicându-se scrisului. Cel care, în 1906, înființase, împreună cu P. Bujor, revista „Viața Românească”, revine la pasiunea pentru literatură redactând, în numai șase ani, opt volume din romanul „fluviu” *În preajma revoluției*. Succesul de public este atât de mare încât primele patru volume sunt revizuite și retipărite în patru ediții, concomitent cu redactarea și publicarea celorlalte volume. Primele cinci volume evocă viața și periplul politic al lui Vania Răutu în spațiul rusesc, între anii 1865-1892, iar volumele următoare ar fi trebuit să illustreze experiența de viață românească a protagonistului.

Compoziția romanului se inspiră din muzica simfonică, după modelul ilustrat de R. Rolland în *Jean-Christophe*. Volumul I, considerat de autor un *Prolo*, are ca subtitlu *Smaragda Theodorovna*. Volumul al II-lea, intitulat *Copilăria lui Vania*, este structurat în patru părți: *Zorile*, *Anii de școală*, *Inițierea*, *La prag*. Volumul al III-lea, *Lutul*, evocă începutul calvarului din spațiul concentraționar al țarismului și este structurat în două părți: *Sub călcâiul de fier* și *Spre alte zări*. Volumul al IV-lea, *Hotarul*, are un preludiv *Homo homini lupus* și patru părți: *Antecedentele*, *Cazul Răutu*, *Zori de miază noapte* (*În voia valurilor*, *Aurora Boreală*, *Singurătate*), *Tania*, *Peste culmi*. Volumul al V-lea, *Nostalgii*, este alcătuit din cinci părți: *Gioconda*, *Varvara*, *În fața saianilor*, *Nostalgii*, *Fumul patriei* (întoarcerea lui Vania la moșia din Năpădeni, refuzul mamei de a-l integra în familie, preparativele pentru plecarea în România, despărțirea de Basarabia). Volumul al VI-lea, *Ciubărești*, volumul al VII-lea, *În ajun*, și al VIII-lea, *Uraganul*, evocă evenimente din România sfârșitului de secol, încheindu-se cu participarea lui Vania la mișcările din Crimeea anulului 1905 și la răscoala țăranilor români din 1907.

Semnificația titlului romanului, *În preajma revoluției*, este descifrată în volumul IV, *Hotarul*, partea a III-a, *Tania*, capitolul *Rătăcirii*, atunci când protagonistul, îndurerat de moartea femeii care îi fusese alături în exil, exclamă: „Câte jertfe! ... Câte jertfe! Își

¹⁴ Tamara Petrov, *Constantin Stere, ideologul și scriitorul*, Timișoara, Editura Marineasa, 2004, p. 5-10.

șoptea mereu: Și toate în zadar – numai în preajma revoluției, fără luptă rodnică ... revoluția adevărată se lasă mereu așteptată”¹⁵. Volumul I, *Smaragda Theodorovna*, aduce în prim-plan familia lui Vania Răutu, pe Iorgu Răutu și pe Smaragda, soția lui mai tânără cu 35 de ani. Diferența de vârstă marchează destinul nefericit al băiatului, nedorit, neiubit, judecat cu asprime și niciodată iertat de mamă. Lipsa ocrotirii materne și slăbiciunea tatălui, care nu se opune deciziilor tinerei soții, năzuroase și tiranice, îl face pe Vania să caute alinare și ocrotire la țărani de pe moșia părintească. Crescut cu dragoste de doica Irina, o țărăncă moldoveancă, prieten cu băieții de vârsta lui din Năpădeni, Vania își găsește în cele din urmă refugiul în școală, unde se afirmă ca un elev strălucit ale cărui rezultate îi atrag simpatii. Acum Vania scrie poeme de dragoste pentru fetele de la pensionul din Chișinău și este conducătorul cercurilor de auto-instrucție, organizate de filiala din Odesa a narodnicilor ruși. Consecințele acestei activități și ale transportului clandestin de cărți românești și occidentale, interzise de puterea țaristă, sunt cumplite. Tânărul superdotat intelectual este închis și trimis în Siberia, fără proces și fără sentință judecătorească. Deportarea la Tobolsk, apoi pe râul Obi, până la golful înghețat al acestuia, ca urmare a răzvrătirilor repetate față de autoritățile din diversele localități de detenție, desăvârșește educația lui Vania, îl maturizează și îl face să înțeleagă faptul că are datoria să lupte pentru emanciparea românilor și pentru unirea provinciei natale cu România. Spre finalul detenției, el mărturisește Mariei Culiceeva că nu este rus, ci „român, moldovan, cum se exprimă oficialitatea noastră. Dar n-am fost niciodată în România, ocărnuirea a ridicat pe Prut, râul blestemat, cum îi zice poporul nostru, un zid impenetrabil ca cel chinezesc. Toate informațiile mele despre România, în afară de ceea ce am putut auzi din întâmplare, ici și colo, se reduc la patru cinci rânduri din manualele de geografie, sau din istoria războaielor ruso-turce. Nu-i cunosc literatura, nici chiar limba; cu mare greutate am reușit să pun mâna, prin contrabandă, pe două-trei cărți românești, mai mult ca să mă conving că acel *patois* țărănesc vorbit în copilărie a putut servi de bază pentru o limbă literară. Și totuși simt ca și dumneata, că această țară himerică de care provincia mea este despărțită de vreo optzeci de ani îmi este patria natală; și inima-mi râde de dorul ei. Răzletirea Basarabiei nu a putut distruge legătura ei organică cu restul națiunii. Și afară de această legătură nu mă simt întreg [...]. România mă atrage, mă fascinează și în același timp îmi inspiră groaza necunoscutului!”¹⁶. Vania este convins că România va deveni un stat modern și puternic, menit să stăvilească expansiunea rusă spre occident. Cu puținele cunoștințe de limbă română, datorate conversațiilor din anii primei copilării cu țărani din Năpădeni, transpuse în scris cu ajutorul a trei cărți purtate cu el în Siberia (*Doinele și lăcrimioarele* lui Vasile Alecsandri, *Istoria românilor*, manual pentru clasele primare de A.D. Xenopol și un număr incomplet al „Convorbirilor literare” din anul 1882, cu o ortografie învățată cu ajutorul *Cursulu Primitiv de Limba Româna*, compusă de Ioannu Doncevu, Kișinu, tipografia lui Akimu Popovu, 1865) el încropește o epistolă către un intelectual ieșean, ce îi împărtășea idealurile socialiste. Textul, un model de limbă scrisă în Basarabia sfârșitului de veac al XIX-lea, denunță deznăționalizarea intelectualității române:

¹⁵ C. Stere, *În preajma revoluției*, roman, I-III volume, ediție de Z. Ornea, București, Editura Cartea Românească, 1991, volumul II, p. 187.

¹⁶ C. Stere, *În preajma revoluției*, ed. cit., p 412.

„11 ianuarie 189..., Seghinscu, ținutul Minusincu, în Siberia Orientală
Milostivu Domnul Credință¹⁷,

Am cititu în gazeta „Die Zeit” uă socoteală (Berich) a matala pentru Congressulu din
Pariju despre progressia partidului socialistu în România.

Sântu unu moldovanu din gubernia Bassarabesca. Chitescu și eu să viu în România după
ce oi scăpa de Sibiru.

Mata vorbesci despre lățirea socialismului la țărani. Și eu socotesc că nu se pote a
strânge socialismu la proletariarulu fabricantu. Însă trebuie a mai gândi, cum se pote
duce unu fenomenu sociale dintr-un mediu complexatu, ca în lumea occidentale, la
împrejurimile proste ca în Orientu agricolu. Țăranulu nu este numai muncitoru, ci și unu
stăpânu al pământului. Nici uă dată țăranulu nu va primi răzpământânirea. De aici și se
vede deșertiunea uneia așa vedere. Eu credu în unitatea spirituale a lumei, însă alta este
temelia materiale în fiescicare țară. România pote a ave uă mare rolă în Istorie. Dacă nu
pote a fi socialistă astă-di, mie mi se pare că pote fi precursoru socialismului în Orientu
cum a fostu Aristotelu precursor *Christi in rebus naturalibus* ...

România este un stat dreptescu (Rechtsstaat). Și cine dice statu dreptescu, dice libertate
cetățenă și stăpânirea legei.

Rusia nu este statu dreptescu, va să dică – statu polițiescu. Destulu ni se vorbesce acelu
faptu prostu că în Basarabia nu putemu a ave uă singură gazetă românească și uă singură
carte românească. Trimitu acestă scrisore pe drumu chezășluiu, dar nu potu spune mai
multu. Și mata e sema cându îmi scrii. Rogu forte mult să mi scrii. Adressulu celu mai
chezășluiu este: La Domna Natalia Varnavinu (pentru Pimperlicu), La Moșia Onițcani,
în ținutul S..., gubernia Bessarabesca, Russia.

Tare jinduiescu să primescu mai degrabă scrisorea de la mata, ca să sciu ce potu face.

Cu uă închinăciune tovărășească, a matala slugă smerită
Ioannu Răutu¹⁸

Deportarea în Siberia l-a ajutat pe Vania să înțeleagă că motivele angajării sale
politice sunt cu totul altele decât ale revoluționarilor ruși. Cel mai reprezentativ dintre
aceștia este Artamon Dimitrievici Danilov (personaj inspirat se pare chiar de Lenin),
care i se adresează batjocoritor cu „ilustrissime prinț valah, descendent al împăraților
Bizanțului, tot mai umbli cu migdale zaharisite și cu dulceață de trandafiri?” și refuză a-i
împărtăși opiniile cu privire la viitorul revoluției socialiste, deoarece nu are însușiri de
„governor al odraslelor boierești”. El îi recomandă alți „prinți” din exil, Nitocichin și
Crahmalov, ce ar ofta ca și el după „estetica vieții” și după „moralină trandafirie”. Vania
află, însă, că iluștrii aristocrați sunt, de fapt, escroci și pedofili, deținuți de drept comun,
care dispun de mijloace materiale considerabile. Danilov îi pare lui Vania *un feroce
polemist* și un *revoluționar intransigent*, un mic burghez, șters și inofensiv care citește,
scrie, se ocupă cu grădinăritul și vânatul, nu are relații sociale decât cu oameni simpli,
mahalagii, mici funcționari, negustorași, însoțit de o moașă de la țară, dizgrațioasă și
diformă, muncitoare și foarte devotată. Acest tablou satiric al părintelui revoluției ruse
de la 1917, elaborat și tipărit în anul 1935 la București, era un act de curaj. Câțiva ani
mai devreme, tot un român, P. Istrati descoperise Europei Occidentale, în *Spovedanie
pentru învinși*, adevărul noii construcții sociale de la începutul regimului stanilist: binele

¹⁷ Conform istoricilor literari, preocupați a identifica în onomastica romanului personajele reale ce l-au
inspirat pe autor, personajul Vasile Credință ar fi Ion Nădejde.

¹⁸ *Op. cit.*, vol. II, p. 411-413.

fuse repartizat la foarte puțini oameni, în vreme ce răul se adâncise pentru majoritatea locuitorilor URSS.

Asemănarea dintre romanul lui C. Stere și cel al lui R. Rolland este sugerată de Octav Botez¹⁹ care afirmă că, în anul 1916, scriitorul român era pasionat de *Jean-Christophe*, cartea cea mai comentată la acea vreme. Octav Botez nota că „în concepția de viață a lui Jean-Cristophe, în atmosfera romanului, ca și în felul cum erau înfățișate unele figuri feminine, el susținea că este vizibilă înrâurirea olimpiului poet și înțelept de la Weimar”, precizând că *În preajma revoluției* este scris sub semnul lui *Jean-Christophe* și *Wilhelm Meister*. Într-un alt context și cu alte intenții, Ovidiu Papadima apropia pe C. Stere de P. Istrati care, în opinia sa, „a scris în limba franceză romane ce oarecum au din pământul nostru ceva mai mult decât peisajul; iar Stere scrie în românește un roman care nu știu dac-o fi rusesc, dar românesc nu e în nici un caz”²⁰. Mult mai târziu, Mihai Zamfir²¹ redeschide dezbaterea asupra romanului *În preajma revoluției*, cu scopul de a clarifica unele aspecte teoretice cu privire la proza românească interbelică. El aprecia că narațiunea lui C. Stere este „un discurs ideatic ce face din viața unui personaj o paradigmă universală [...] ce posedă toate virtuțile atractive ale istoriei și ale biografiei, lectura lui rămânând mereu o încântare”. Aceste opinii converg cu cele ale lui N. Manolescu²² care consideră *În preajma revoluției* o „scriere autobiografică în tradiția bogată a genului la noi (Negruzzi, Russo, Ghica, Alecsandri), prelucrată în roman, cu multe elemente de imaginație (G. Sion, Dumitru C. Moruzzi și Radu Rosetti)”, prologul *Smaragda Teodorovna* înscriindu-se în seria evocărilor patriarhale inaugurate de Duiliu Zamfirescu cu *Viața la țară* și continuate de Gh. Sion cu *Suveniruri contimporane*.

Aceste ultime opinii critice coincid cu cele ale criticii contemporane scriitorului și ele au fost sugerate de C. Stere însuși. La retragerea de pe scena politică, pe fondul unor nemulțumiri ale românilor din Basarabia, ignorate de politicienii bucureșteni, el anunță că își va redacta testamentul politic, „între paginile cărui va închide viața lui de realizări [...] sub forma unor scrisori la un prieten”²³. Îndemnat și susținut de patronul jurnalului „Adevărul” să-și pună în aplicare proiectul literar, el ajunge la concluzia că acesta va fi un roman amplu, în zece volume, în maniera lui *Jean-Christophe*. Numai că judecățile critice asupra operei sale au fost unanime cu privire la caracterul documentar și memorialistic al operei sale, ignorându-i precizările ulterioare. În anul 1932, când apar simultan primele trei volume ale ciclului, C. Stere se confesa astfel: „Acest roman nu este o autobiografie și nici măcar biografia unui *alter ego*. Vania Răutu nu sunt eu, iar viața lui intimă nu are nimic comun cu a mea. Dar experiențele mele personale au fost selecționate, condensate, grupate și stilizate în jurul personajului principal numai în scop de a da o icoană realității și fără nici un raport cu persoana mea”²⁴. Cu un alt prilej, el își nuanța teza : „M-am hotărât ca experiența mea s-o utilizez sub forma unui roman și

¹⁹ Octav Botez, *Câteva note asupra lui C. Stere-romancier*, apud C. Stere. *Victoria unui înfrânt*, volum îngrijit de Maria Teodorovici, Editura Cartier, Chișinău, Republica Moldova, 1997, p. 209.

²⁰ Ovidiu Papadima, *Tristul anacronism al lui C Stere*, apud C. Stere. *Victoria unui înfrânt*, ed. cit., p. 211.

²¹ Mihai Zamfir, *Poate oricine să scrie un roman? Despre proza lui Constantin Stere*, apud C. Stere. *Victoria unui înfrânt*, ed. cit., p. 278.

²² Nicolae Manolescu, C. Stere, în *Dicționarul scriitorilor români, R-Z*, ed. cit., p.376-381.

²³ *Interviu cu d. C. Stere*, „Facla”, anul IX, nr. 345, 10 aprilie, 1930, p. 4.

²⁴ L. Leoneanu, *Romanul d-lui Stere. În preajma revoluției: Smaragda Theodorovna*, „Adevărul literar și artistic”, X, nr. 579, din 10 ianuarie 1932, p. 1-2.

să-mi dau astfel puțința să fac o operă care poate ar fi prin sine însăși mai adevărată ca orice memorii sau biografii. Ca un prolog al cărții am scris romanul părinților eroului. Deci, Vania Răutu nu sunt eu, romanul lui nu este al meu: dar l-am ales ca suport al reminiscentelor mele. Îl fac să trăiască multe evenimente și episoade din viața mea”.

Concluzii

Constatăm că, în jurul anilor '30 ai veacului trecut, influența culturală a Franței se manifestă atât ca informație generală, cât și direct prin promovarea de talente autohtone în spațiul literar european. Asemenea altor personalități franceze, prietene ale românilor, R. Rolland a trezit interesul elitei autohtone din prima jumătate a secolului al XX-lea, care i-a comentat opera, atitudinea și angajamentul public în favoarea unor idealuri umanitare. Traducerea în limba română a operei sale s-a efectuat pe parcursul mai multor decenii, 1918-1967, cititorul român beneficiind, mai ales, de operele în proză și mai puțin de cele dramatice. Romancierul francez are meritul de a fi descoperit și admirat creația lui P. Istrati, deschizându-i drum către o receptare europeană. Grație acestui generos sprijin, brăileanul autodidact și aventurier a avut parte de o carieră scriitoricească româno-franceză, sortită până la acea dată numai reprezentanților aristocrației noastre, precum Elena Văcărescu și Martha Bibescu.

R. Rolland a oferit lui C. Stere răspunsuri cu privire la misiunea literaturii și la arta compoziției narative. Scriitorul român a aflat în *Jean-Christophe* că viața asumată ca o luptă pasională și sinceră în favoarea unor idealuri nobile (prietenie, iubire, echitate) poate constitui sursa inspirației artistice. Opera romancierului francez l-a făcut să creadă în puterea cuvântului scris de a trezi emoții și de a cultiva valori morale în sufletele cititorilor, confirmându-i ideea că personajele unui text literar pot fi modele de angajare civică. Ion Răutu este aproape un caz singular, în romanul interbelic personajele reflectând bolile trupești și psihice ale unei societăți bolnave. Poate și din cauza acestei singularități, C. Stere se simte obligat, pe măsură ce proiectul său literar prinde contur, să împrumute lui Vania Răutu aspecte din propria viață, neacceptând eticheta de scriere memorialistică de secol al XIX-lea.

Bibliografie

- Ana-Maria Brezuleanu, Ileana Mihăilă, Viorica Nișcov, Michaela Șchiopu, Cornelia Ștefănescu, *Bibliografia relațiilor literaturii române cu străinătatea în periodice*, (1919-1940), vol. V, București, Editura Saeculum, 2005.
- XXX, *Bibliografia relațiilor literaturii române cu literaturile străine din periodice (1859-1918)*, coordonată de N. Lupu și Cornelia Ștefănescu, 3 volume, Editura Academiei RSR, 1980-1985.
- XXX, *Dicționarul cronologic al romanului românesc de la origini până în prezent*, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Cluj-Napoca, Editura Academiei Române, 2004.
- XXX, *Dicționarul scriitorilor români*, R-Z, coordonat de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2002.
- XXX, *Literatura Română, Dicționar cronologic*, coordonatori I.C. Chițimia și Al. Dima, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.
- XXX, *Literatura Română. Ghid bibliografic. Partea a III-a. Scriitorii români traducători*, București, Biblioteca Centrală Universitară, 2003.

Romain Rolland et les roumains

R. Rolland est l'un des gens de lettres français qui a intéressé l'élite intellectuelle roumaine de la première moitié du XXe siècle. Ses œuvres et ses gestes littéraires ont été présentés et commentés dans les journaux du temps et la version roumaine de son œuvre a été réalisée entre 1918-1967, ses romans intéressant plus le lecteur roumain que sa dramaturgie. Sauf l'intérêt général pour son œuvre, R. Rolland est vif dans notre mémoire culturelle grâce à son amitié pour P Istrati. L'écrivain français a admiré le talent de son disciple roumain surtout par la sincérité et la force morale de son écriture. Son œuvre a influencé aussi le „roman-fleuve” de C. Stere. Admirateur de *Jean-Christophe*, l'écrivain roumain a structuré la composition de son roman *În preajma revoluției (Autour de la révolution)* d'une manière similaire au roman français. Le protagoniste de son œuvre, Vania Răutu, appartient à la famille littéraire de Jean-Christophe Krafft: doué intellectuel et avec une grande volonté, il dédie sa vie à un noble idéal.